

Έκταση: 904 τ. χλμ. **Κάτοικοι:** 52.184. [2011: 52.590] **Πρωτεύουσα:** Χίος

Ο νομός αποτελείται από τα νησιά Χίος, Οινούσσες, Ψαρά, Αντίψαρα και Πασάς. Ο διαυλος της Χίου ή μπογάζι του Τσεσμέ χωρίζει το νησί από τη μικρασιατική ακτή της χερσονήσου Ερυθραίας.

Η λέξη Χίος έχει φοινικική προέλευση και σημαίνει μαστίχα ή φίδι. Το μαστιχόδεντρο (Σχίνος η μαστιχοφόρος) ευδοκίμει στο νότιο τμήμα του νησιού που είναι πεδινό ή λοφώδες. Αντίθετα το βόρειο και το κεντρικό τμήμα είναι ορεινά. Εκεί υψώνονται το Πελιναίο (1.294 μ.), το Βουνό (1.126 μ.), η Αμανή (764 μ.), ο Αίπος (448 μ.) και ο Προβατάς (773 μ.). Εκτός από τη φημισμένη μαστίχα, ο νομός παράγει λάδι, κρασί, αμύγδαλα και εσπεριδοειδή και έχει περιορισμένη κτηνοτροφία. Αναγνωρισμένη ιαματική πηγή είναι η ισότονος χλωριονατριούχος Αγιάσματα. Γνωστές είναι και οι πηγές του Αγίου Ιωάννη και της Αγίας Ελένης Θυμιανού.

Η περιοχή έχει αναπτύξει σημαντική τουριστική κίνηση. Το επισκέπτη μαγεύουν οι ωραίες αμμουδιές, τα πευκοδάση και τα περιβόλια με τα εσπεριδοειδή, τα αρχοντικά, τα μεσαιωνικά χωριά, οι αρχαιολογικοί χώροι και τα φημισμένα μοναστήρια.

Η συστάδα των Οινουσσών, τα Ψαρά και τα Αντίψαρα είναι πετρώδη και άγονα, αν και τα μέσα υψόμετά τους είναι χαμηλά. Το όρος Άγιος Ηλίας με υψόμετρο 564 μ. ορθώνεται στο βόρειο τμήμα των Ψαρών.

Η ιστορία του νομού

Κρασί, μαστίχα και μεταξωτά:

Το κρασί ήταν πάντα η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στη Χίο και τα Ψαρά. Το χιώτικο κρασί ήταν φημισμένο σ' ολόκληρο τον γνωστό κόσμο, από την αρχαιότητα ως και τους βυζαντινούς χρόνους, ενώ στα Ψαρά (Ψύρα των αρχαίων) δεν παραγόταν ούτε λίτρο. Παρ' όλα αυτά, στα Ψαρά υπήρχε περίλαμπρος ναός του Διονύσου. Γι' αυτό και στα συμπόσια έλεγαν όσους δεν έπιναν: «Ψύρα τον Διόνυσον άγοντες» (σε ελεύθερη απόδοση: «τη βγάζουν όπως στα Ψαρά»). Ο ελεγειοποιός Καλλίμαχος της Αλεξανδρινής σχολής (310 – 240 π.Χ.) ονόμαζε την Χίο «Οινηρή», ενώ όλοι οι αρχαίοι συγγραφείς από τον Αριστοφάνη (452 – 385 π.Χ.) ως τον Αθήναιο των «Δειπνοσοφιστών» (Β' μ.Χ. αιώνας) εκθειάζαν το κρασί της Χίου, κυρίως τον εκλεκτής ποιότητας, διαύγειας και αρώματος «Αριούσιο οίνο». Οι εξαγωγές του έφταναν στα πέρατα της Μεσογείου και προσπόριζαν πλούτο στους οινοπαραγωγούς. Στα χρόνια της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, οι καλεσμένοι στο αυτοκρατορικό τραπέζι θεωρούσαν μεγάλη τιμή αν τους προσφερόταν «χίος οίνος ως κράτιστος». Κι εκείνος που ζήλευε την καλοπέραση των ηγουμένων σε σχέση με τη σκληρή ζωή των μοναχών στα βυζαντινά μοναστήρια, έγραφε:

«Εκείνοι πάντα πίνουνσι το χιώτικο εις κόρον / ημείς δε το βαρνώτικο το νεροκοπημένον».

Η παραγωγή και το εμπόριο κρασιού υποχώρησαν επί τουρκοκρατίας αλλά είχε προβάλει ήδη σε μεγάλο βαθμό η καλλιέργεια της μουριάς και η μεταξοσκωληκοτροφία, με τα χιώτικα μεταξωτά να κερδίζουν τις αγορές και να γίνονται κύριο προϊόν του νησιού. Την καλλιέργεια, επεξεργασία και παραγωγή είχαν εισάγει στο νησί οι Γενοβέζοι της μάνας των Ιουστινιάνη (μιας από τις αποικιακές εταιρείες που κυριεύαν ελληνικά νησιά, τα οργάνωναν διοικητικά και οικονομικά και τα εκμεταλλεύονταν με επιχειρηματικό τρόπο). Όμως, οι γυναίκες της Χίου είδαν στο νέο προϊόν λαμπρό μέλλον και δημιούργησαν βιοτεχνίες παραγωγής μεταξωτών. Ήταν τόσο μεγάλη η ζήτηση χιώτικων μεταξωτών υφασμάτων, ώστε οι Χιώτες έκαναν εισαγωγή ποσοτήτων από τα γύρω νησιά, την Πελοπόννησο και τη μακρινή Συρία, επειδή η ντόπια παραγωγή μεταξιού δεν επαρκούσε. Στο τέλος, σκάρτεψαν το προϊόν. Στα τέλη του ΙΗ' αιώνα, η βιοτεχνία μεταξωτών άρχισε να φθίνει. Η πανούκλα που χτύπησε τη Χίο στα 1788 έδωσε το τελειωτικό χτύπημα.

Το πιο πολύτιμο όμως προϊόν του νησιού ήταν η μαστίχα. Παράγεται από τον μαστιχοφόρο σχίνο, θάμνο που φύεται μόνο στα νότια μέρη του νησιού, στα Μαστιχοχώρια. Πρόκειται για ρετσίνι που βγαίνει από τον θάμνο τρεις φορές τον χρόνο, με εγκοπή στον κορμό του («κέντημα») που γίνεται με ιδιαίτερη τέχνη. Οι Γενοβέζοι οργάνωσαν την παραγωγή και το εμπόριο της μαστίχας που επέβλεπαν δυο ανώτερα στελέχη της μάνας, χωρίς τη συγκατάθεση των οποίων απαγορευόταν η πώληση έστω και μερικών γραμμαρίων

μαστιχας. Οι παραβάτες αντιμετώπιζαν την ποινή του θανάτου (κάτι ανάλογο που συνέβαινε και με τους τεχνίτες των φημισμένων κρυστάλλινων μουράνο στο ομώνυμο βενετσιάνικο νησί)! Η μαστίχα μαζευόταν από ειδικούς υπαλλήλους της μαόνας και αποτελούσε το κύριο μέσο πλουτισμού του νησιού, «απολαμβάνοντας» ειδικά μέτρα προστασίας.

Την τακτική των Γενοβέζων με τη μαστίχα ακολούθησαν και οι Τούρκοι που διέθεταν ειδικό υπάλληλο (τον Σακίζ Εμίνη) για την επίβλεψη και βεβαίωση της ετήσιας παραγωγής. Οι Χιώτες άλλωστε ξεμπέρδευαν με τη φορολογία τους, στέλνοντας κάθε χρόνο στον σουλτάνο περίπου 25 τόνους μαστίχας.

Στα 1930, η παραγωγή μαστίχας είχε φθάσει τους ενενήντα τόνους, από τους οποίους τριάντα κατευθύνονταν στην βιομηχανία χρωμάτων, πενήντα εξάγονταν στην Τουρκία κι άλλοι δέκα προοριζόνταν για τα χιώτικα γλυκά. Στη συνέχεια όμως, η Τουρκία απαγόρευσε τις εισαγωγές για συναλλαγματικούς λόγους, ενώ η παραγωγή βιομηχανικής μαστίχας και γόμας για τα βερνίκια τσάκισε το χιώτικο μονοπώλιο.

Εύθυμοι, εργατικοί και πλούσιοι:

Οι Χιώτες ήταν και είναι ονομαστοί για την εργατικότητά τους αλλά και για τον εύθυμο χαρακτήρα τους. «Χίος γέλως» έλεγαν στην αρχαιότητα, «όλοι οι Χιώτες είν' λωλοί, ποιος ολίγο, ποιος πολύ» λένε σήμερα. Ο περιηγητής Καισάριος Δαπόντες έγραψε: «Είδα Χιώτες όλο νου και όλο εργασία» και ο Ντε Νικολάι σημείωνε: «Σε κανένα άλλο μέρος δεν είδα λαό τόσο αξιαγάπητο και πολιτισμένο που να προσπαθεί με κάθε τιμιότητα να κερδίσει τη συμπάθεια των ξένων». Η εξυπνάδα τους περιέχεται στη φράση ότι «οι Χιώτες πάνε δυο δυο», ώστε, «όσα δεν ξέρει ο ένας να τα συμπληρώνει ο άλλος». Και θεωρούνται σφικτοί στα λόγια, χωρίς περιττές κουβέντες, σε σημείο ώστε, σε μακρόσυρτους αποχαιρετισμούς να μην κάθονται να επαναλαμβάνουν ευχές και παραγγελίες αλλά να περιορίζονται στη φράση «ως προείπαμε».

Η εργατικότητά τους είναι η αιτία που διακρίθηκαν τόσο στο εμπόριο, όσο και στη ναυτιλία, ενώ ανέδειξαν σπουδαίους καλλιτέχνες, αρχιτέκτονες, ναυπηγούς και τεχνίτες που

κρατούσαν ολόκληρη βιομηχανία: Έκαναν εξαγωγές «χίων κεραμίων», ενώ σ' όλη τη Μεσόγειο ζητούσαν πίθους «χουργείς κλίνας», χιακής έμπνευσης. Ο πλούτος του νησιού ήταν τόσο ονομαστός ώστε, όταν οι αρχαίοι ήθελαν να μιλήσουν για ευμάρεια και πολυτέλεια, έλεγαν «Χία ζωή» και «Χία τράπεζα».

Στην αρχαιότητα, η Χίος ήταν μαζί με τη Σπάρτη η περιοχή με τους περισσότερους δούλους: Ένας αξιόπιστος υπολογισμός αναφέρει ότι στο νησί ζούσαν 30.000 ελεύθεροι και 100.000 δούλοι, «όλοι βάρβαροι» όπως υπερηφανεύονταν, σε αντίθεση με τις άλλες πόλεις που είχαν και Έλληνες (συνήθως υπόδουλους πρώην αιχμαλώτους πολέμου). Στο νησί λειτουργούσε ένα από τρία πιο γνωστά «εμπόρια ανδραπόδων», σκλαβοπάζαρα όπως θα τα λέγαμε σήμερα (τα άλλα ήταν της Αιγίνας το παλαιότερο και της Κορίνθου το νεότερο).

Η μετατόπιση των εμπορικών κέντρων στην Αίγυπτο και τη Συρία, σήμανε την υποχώρηση της ευμάρειας, καθώς εμπορικός κρίκος στο Αιγαίο αναδείχθηκε η Ρόδος. Στη ρωμαϊκή εποχή όμως, το νησί ξαναπήρε επάνω του καθώς ιδρύθηκε ναύσταθμος των Ρωμαίων και κτίστηκαν αποθήκες που αναζωογόνησαν την εμπορική και ναυτιλιακή κίνηση.

Στους αιώνες της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, επιδρομές και πειρατεία περιόρισαν το χιακό εμπόριο που ξαναζωντάνεψε όταν οι Γενοβέζοι εγκαταστάθηκαν στο νησί. Έμμισθος γιατρός και δυο υγειονομικοί υπάλληλοι έλεγχαν κάθε πλοίο που έμπαινε στο λιμάνι, για να αποφευχθεί η μετάδοση επιδημιών. Ένα λοιμοκαθαρητήριο λειτουργούσε για την προστασία του νησιού. Κι ένα εμποροδικείο με δικαστές δυο στελέχη της μαόνας, έναν Έλληνα ευγενή κι έναν Γενοβέζο πολίτη, λειτουργούσε δυο φορές την εβδομάδα, λύνοντας τις όποιες διαφορές. Η κατάσταση συνεχίστηκε περίπου ίδια και επί τουρκοκρατίας, με τα χιακά προϊόντα να είναι απαλλαγμένα από τη φορολογία. Τον ΙΗ' αιώνα μετρήθηκαν 1.200 υφαντουργεία στο νησί, με τις γυναίκες που τα συντηρούσαν να είναι οι πιο πολύγλωσσες της Ευρώπης, καθώς ήταν αναγκασμένες να συναλλάσσονται με εμπόρους από κάθε γωνιά της γης.

Οι Χιώτες εφοπλιστές και ναυτικοί αποτελούσαν ξεχωριστή τάξη με δικό της «θαλασσινό δικαστήριο», σεβαστό για την ταχύτητα και τις δίκαιες κρίσεις του στην εκδίκαση των υποθέσεων.

Μετά την καταστροφή της Χίου (1822), πολλοί από τους Χιώτες που γλίτωσαν, μετακόμισαν στη Σύρο και με την εκεί παρουσία τους συνέβαλαν στη δημιουργία της πρωτεύουσας Ερμούπολης και στην ανάδειξή της ως πρώτου λιμανιού της ελεύθερης

Ελλάδας. Όμως, τα τελευταία χρόνια η Χίος μπήκε για καλά στον χώρο του τουρισμού, με καλή υποδομή και με αξιοποίηση της φυσικής ομορφιάς, των ιστορικών μνημείων και των αμμουδερών ακτών της.

(Έθνος της Κυριακής, 2001 – 2002) (τελευταία επεξεργασία, 5.3.2010)